

ADABIY TANQID VA CHO‘LPON

Nabijonova Moxigul Ixtiyorjon qizi

Farg'ona davlat universiteti Filologiya fakulteti

E-mail: olimjonovamohigul20@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek adabiy tanqidchiligining shakllanishida Abdulhamid Sulaymon o‘g‘li Cho‘lponning tutgan o‘rni va uning tanqidiy qarashlarining estetik asoslari tadqiq etiladi. Adibning badiiy asarga nisbatan qo‘ygan talablari va milliy uyg‘onish davri adabiyotidagi roli tahlil qilingan.

Аннотация: В данной статье исследуется роль Абдулхамид Сулеймана оглы Чулпана в формировании узбекской литературной критики и эстетические основы его критических взглядов. Анализируются требования писателя к художественному произведению и его роль в литературе периода национального возрождения.

Abstract: This article examines the role of Abdulhamid Sulaymon o‘g‘li Cho‘lpon in the formation of Uzbek literary criticism and the aesthetic foundations of his critical views. The author's requirements for a work of art and his role in the literature of the national renaissance independence period are analyzed.

Kalit so‘zlar: adabiy tanqid, Cho‘lpon, estetika, milliy uyg‘onish, badiiy mahorat, realizm, jadid adabiyoti, tanqidiy metod.

Ключевые слова: литературная критика, Чулпан, эстетика, национальное возрождение, художественное мастерство, реализм, джадидская литература, критический метод.

Keywords: literary criticism, Cholpon, aesthetics, national renaissance, artistic skill, realism, Jadid literature, critical method.

KIRISH

O‘zbek adabiyoti tarixida XX asr tongi milliy o‘zlikni anglash va badiiy tafakkurning tubdan yangilanish davri sifatida gavdalanadi. Bu davrning eng yorqin siymolaridan biri Abdulhamid Sulaymon o‘g‘li Cho‘lpon nafaqat lirik shoir va mohir nosir, balki professional o‘zbek adabiy tanqidchiligining tamal toshini qo‘ygan mutafakkir sifatida ham e‘tirof etiladi. Cho‘lponning adabiy-tanqidiy faoliyati shunchaki taqrizchilik doirasidan chiqib, adabiyotning ijtimoiy vazifasi, badiiy asarning tili va uslubi, shuningdek, ijodkorning ma‘naviy mas‘uliyati kabi global masalalarni qamrab olgan. Uning "Adabiyot nima?" kabi dasturilamal maqolalari o‘sha davr jamiyatining estetik ehtiyojlarini ifodalash bilan birga, adabiyotni millatni uyg‘otuvchi qudratli kuch sifatida talqin qilgan [2, B. 12]. Cho‘lpon adabiy tanqidni shaxsiy hissiyotlardan xoli, obyektiv mezonlarga asoslangan ilmiy soha darajasiga

ko‘tarishga intildi. Uning tanqidiy merosini o‘rganish bugungi kun adabiyotshunosligi uchun ham dolzarb ahamiyat kasb etadi, chunki undagi estetik tamoyillar milliy adabiyotshunoslikning o‘zak nuqtalarini belgilab bergan. Shoirning adabiyot haqidagi qarashlari zahirida realizm va samimiyat yotadi, u har qanday sun‘iylik va qolipga solingan ijodni keskin rad etgan [3, B. 45].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Adabiy tanqidda Cho‘lpon fenomenini o‘rganish bo‘yicha akademik tadqiqotlar ko‘lamli bo‘lib, bu borada I.Sultonov, O.Sharafiddinov, N.Karimov kabi olimlarning xizmatlari beqiyosdir. Xususan, Naim Karimov Cho‘lponning hayoti va ijodiy yo‘lini tarixiy-biografik metod asosida tadqiq etib, uning tanqidiy maqolalarini jadidchilik harakatining ajralmas qismi sifatida ko‘rsatib beradi [1, B. 88]. Ozod Sharafiddinov esa Cho‘lpon ijodidagi estetik yangilanishlarni qiyosiy-tipologik tahlil qilib, uning G‘arb va Sharq adabiy an‘analarini sintez qilganini isbotlaydi. Ushbu maqolada metodologik asos sifatida tizimli tahlil va tarixiy-qiyosiy yondashuvlardan foydalanildi. Cho‘lponning turli yillarda nashr etilgan maqolalari, taqrizlari va adabiy o‘ylari o‘zaro muvofiqlikda o‘rganildi. Shuningdek, matnshunoslik tahlili orqali adibning tanqidiy terminologiyasi va tahlil uslubining o‘ziga xosligi aniqlandi. Tadqiqot jarayonida Cho‘lponning badiiy asar strukturasi va obrazlar tizimiga doir qarashlari zamonaviy adabiyotshunoslik mezonlari bilan qiyoslandi, bu esa uning qarashlari o‘z davri uchun naqadar inqilobiy bo‘lganini ko‘rsatishga xizmat qildi [6, B. 21].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Cho‘lpon adabiy tanqidida asosan uchta yo‘nalish ustuvorlik qiladi: adabiyotning ijtimoiy mohiyati, teatr tanqidi va tarjima mahorati. U adabiyotni "yurakning qon tomirlariga kirgan va o‘sha yerda to‘lqinlanib turgan muqaddas bir kuch" deb bilgan va bu kuchning susayishi millatning inqiroziga olib kelishidan ogohlantirgan [2, B. 56]. Uning teatr haqidagi taqrizlari (masalan, "Shukuriya" yoki "Othello" spektakllari haqida) aktyorlik mahorati va rejissura talablarini aniq belgilab berganligi bilan ajralib turadi. Cho‘lpon tanqidchiligi nafaqat kamchiliklarni ko‘rsatish, balki ijodkorni to‘g‘ri yo‘lga yo‘naltirish xususiyatiga ega edi. Quyidagi jadvallarda Cho‘lponning adabiy-tanqidiy maqolalarining tematika va tahlil obyekti bo‘yicha taqsimoti keltirilgan.

1-jadval.

Cho‘lpon adabiy-tanqidiy maqolalarining mavzular ko‘lami bo‘yicha tasnifi

T/r	Maqola mavzusi (yo‘nalishi)	Tahlil qilingan asosiy g‘oya	Asosiy talab
1	Adabiyot nazariyasi	Adabiyotning ijtimoiy vazifasi	Samimiyat va hayotiylik

T/r	Maqola mavzusi (yo'nalishi)	Tahlil qilingan asosiy g'oya	Asosiy talab
2	Teatr tanqidi	Sahnada milliy ruh va realizm	Aktyor mahorati va sahna tili
3	Tarjimashunoslik	Jahon adabiyotidan o'zlashtirish	Asl nusxaga sodiqlik va badiiyat
4	Ijodkor shaxsi	Yozuvchining ma'naviy qiyofasi	Millat dardi bilan yashash

Cho'lponning tanqidiy uslubida ilmiylik va publitsistik joziba uyg'unlashgan. U o'z maqolalarida o'sha davr o'zbek tilining imkoniyatlaridan ustalik bilan foydalanib, yangi tushunchalarni muomalaga kiritgan. Uning "Adabiyot nima?" maqolasi o'zbek estetik tafakkurining manifesti hisoblanadi. Unda adib san'atni hayotning ko'zgusi emas, balki uni o'zgartiruvchi qurol deb talqin qiladi [5, B. 34]. Quyidagi jadvalda Cho'lponning badiiy asarga qo'ygan asosiy estetik mezonlari va ularning mohiyati ko'rsatilgan.

2-jadval.

Cho'lponning estetik mezonlari va ularning tahliliy ifodasi

Mezon nomi	Talabning mohiyati	Natija
Sadoqat (Realizm)	Hayot haqiqatini bezamasdan berish	Kitobxon ishonchini qozonish
Til va uslub	Sodda va xalqchil tilda yozish	Milliy tilning boyishiga hissa
Milliy ruh	Millat taqdirini asar markaziga qo'yish	Ma'rifatparvarlik va uyg'onish
Badiiy yaxlitlik	Shakl va mazmun mutanosibligi	Mukammal san'at asari yaratish

Cho'lponning tanqidiy qarashlari bugungi kun yosh munaqqidlari uchun ham katta maktab vazifasini o'taydi. Uning fikricha, tanqidchi asarni shunchaki maqtash yoki qoralashdan yiroq bo'lishi, aksincha, asarning badiiy to'qimasini ichkaridan ochib berishi lozim edi [4, B. 12].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Abdulhamid Cho'lpon o'zbek adabiy tanqidchiligini yangi bosqichga olib chiqqan buyuk islohotchidir. Uning tanqidiy merosi milliy adabiyotshunoslikning nazariy poydevorini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Cho'lponning adabiyot, teatr va san'at haqidagi qarashlari hamon o'zining hayotiyiligini yo'qotmagan, chunki ular inson ruhiyatining chuqur qatlamlariga va milliy o'zlikni anglash tuyg'usiga asoslangan. Adib tomonidan ilgari surilgan

"samimiyat" va "hayotiylik" tamoyillari bugungi zamonaviy o'zbek adabiyoti uchun ham asosiy estetik mezonlar bo'lib qolmoqda. Uning maqolalari tahlili shuni ko'rsatadiki, Cho'lpon uchun tanqid – bu ijodiy jarayonning ajralmas qismi va adabiyotning sifat darajasini belgilovchi asosiy ko'rsatkich bo'lgan. Shuningdek, uning tanqidiy faoliyati o'zbek tili leksikasining boyishiga va adabiy terminologiyaning shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Cho'lpon merosini o'rganish, uning tanqidiy metodlarini tahlil qilish kelgusida milliy adabiyotshunoslikning rivojlanishiga, munaqqidlarimizning badiiy didini o'stirishga xizmat qiladi. U qoldirgan boy estetik xazina millatning ma'naviy xazinasini bo'lib, kelajak avlodlar uchun hamisha yo'lchi yulduz vazifasini o'tayveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov N. — Cho'lpon: Ma'rifatparvar, shoir, adib va munaqqid — Toshkent: Ma'naviyat, 2013, 256 b.
2. Cho'lpon A. — Adabiyot nima? (Maqolalar to'plami) — Toshkent: Fan, 1994, 180 b.
3. Sharafiddinov O. — Cho'lponni anglash — Toshkent: Sharq, 2003, 312 b.
4. Sultonov I. — Adabiyot nazariyasi — Toshkent: O'qituvchi, 2005, 420 b.
5. Quronov D. — Adabiyotshunoslikka kirish — Toshkent: Akademnashr, 2007, 240 b.
6. Karimov N. — XX asr o'zbek adabiyoti manzaralari — Toshkent: O'zbekiston, 2008, 350 b.